

TÜRKİYE, RUSYA, KARADENİZ VE ÇERKEZİSTAN, Albay Edmund SPENCER, Çev: Dilek CENKÇİLER, TTK, ANKARA, 2014.

Albay Edmund Spencer 19. Yüzyılın ünlü İngiliz seyyahlarından birisidir. Seyyahın elimizdeki bu seyahatnamesinden başka “Travels in the Western Caucasus, Including a Tour through Imeretia, Mingrelia, Turkey, Moldavia, Galicia, Silesia, and Moravia”, “Travels in Circassia Kırım Tatarı”, “Sketches of Germany and the Germans, with a Glimpse at Poland, Hungary, & Switzerland”, “Travels in European Turkey, in 1850. Through Bosnia, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thrace, Albania, and Epirus; with a Visit to Greece and the Ionian Isles. And a Homeward Tour through Hungary and the Slavonian Provinces of Austria on the Lower Danube” başlıklı seyahatnameleri de mevcuttur.

Söz konusu yazarın İngilizceden Türkçeye tercüme edilen bu seyahatnamesi Giriş bölümü, 30 bölüm, 1 harita ve gravürlerden oluşmaktadır. Eser toplam 362 sayfadır. Doğu Avrupa, Türkiye, Kırım güzergâhında ilerleyen seyahatimiz için Kafkasya son durak olmuştur.

Bu eser Giriş (ss.1-5) bölümüyle başlamaktadır. Seyyah bu bölümde seyahatinin amacını belirtmiştir. Özellikle 19. yüzyıl’da Çarlık Rusya’nın kökeni I.Petro’ya dayanan fikirlerle adeta bir savaş makinesi misali ilerleyişini resmetmiştir. Yazar seyahati esnasında gittiği topraklarda Fransız, Alman, İtalyan, Polonyalı ajanlarla karşılaştığını ve gördüğü siyasi tablo karşısında kendine göre İngiltere’ye düşen görevleri aktarmıştır.

Eserin ilk 10 bölümü (ss. 9-130) yazarın Doğu Avrupa’yı seyahatini konu almaktadır. Seyahatin başlangıç noktası Macaristan’dır. Yazar Macar toplumundaki feodaliteden, şehrin mimarisinden ve ekonomik durumundan bahsetmiştir. Seyyahın burada üzerinde durduğu nokta Kont Szechenyi’nin Macaristan için yaptığı reformlar, özellikle Macarcanın resmi dil olarak kabul edilmesi ve diğer bir Macar lider Louis Kossuth’dur. Seyyahımız eve dönüş yolunda Macaristan’a tekrar uğramış iki dünya arasında kalan bu ülkeyi perişan bir halde görmüştür. Burada Macaristan’da yaşayan halkların nüfusu, Macarların tarihi kökeni, tarihi vatanları Panonya’ya yerleşmeleri, uğradıkları istilaları anlatmıştır. Eserin üçüncü bölümünü yazar Macaristan’daki “Panslavizm” meselesine ayırmıştır.1830’dan önce Avusturya ve Türk hâkimiyetinde yaşayan Slavlar arasında gezen Rus ajanları ve Avusturya Slavlarının bir anda Viyana’da yüksek mevkilere

getirilmeleri ve Doğu Avrupalıların Almanya ve Türk egemenliği altında yaşamları anlaşılan o ki İngiliz seyyahımızı rahatsız etmiştir. Yazar Avusturya'nın Rusya'nın esiri olduğuna inanmış, bu bağlamda eğer bir seçim şansı olsaydı Osmanlı'yı tercih edeceğini not etmiştir. Seyyahımız Presburg (Şu an Slovakya'nın başkenti olan Bratislava şehri)'a gitmiş şehrin Macar tarihi açısından önemini vurgulamıştır. Yazar bu bölgede bulunduğu esnada bir taraftan Macaristan'daki Almanlaştırma politikasından yakınırken diğer taraftan Macarların kahramanlıklarından övgüyle bahsetmiştir. Yazar 1848 İhtilali sonucunda yok olan Neusatz'ı ve daha birçok kasabayı bize tasvir etmiştir. Avusturya hükümetinin kendi tabiriyle Türkiye'nin Slav bölgelerindeki köylülerin kendileriyle aynı ırk ve inanca mensup kardeşlerinin öldürdüklerini söylemesi üzerine harekete geçmişler, bu durum Türk Hükümeti ve Sırbistan'daki voyvodanın engelleme çabalarına rağmen durdurulamamıştır. Yazar bu bölümde kısaca Sırp tarihinden de bahsetmektedir. Burada ayrıca coğrafi bir tasvir yapıp Rusya-Türkiye arasındaki Belgrat'tan Tuna Deltası'na kadar olan müstahkem mevki hakkında bilgi vermektedir. Rusları Karadeniz'i istila eden, dürüstlükten uzak olarak tanımlanırken oryantalist bir söylem ile ağırkanlı Türkleri onlara tercih edeceğini belirtmiştir. Bölgedeki Rus-Türk rekabetinin kısa bir tarihçesini vermiştir. Moldova ve Eflak bölgesindeki kasabaları gezmiş, bölgenin zirai ve ticari kapasitelerini ve bölge halkının özellikleri değerlendirmiştir. Bölgenin Rus idaresine girme olasılığından duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu coğrafyadaki Hıristiyanların durumunu ve bunun Rusya tarafından nasıl kullanıldığını değerlendirmiştir.

Seyyahımız eserinin 11'den 16'ya kadar olan bölümlerini (ss.133-190) Türkiye'ye ayırmıştır. Glatz (Galati)'dan gemi yolcuğuyla İstanbul'a gelen yazar Osmanlı'nın 19. yy'daki siyasi durumunu kendi zihniyetine göre aktarmış ve kendince duruma çözümler üretmiştir. Yazar burada İstanbul'un sosyo-ekonomik hayatının ve mimarisinin tarifini yapmıştır. Sultan Abdülmecid dönemindeki Türk ordusunun yapısı, yapılan reformlar anlatılmıştır.

Eserin 16. ve 20. Bölümleri (ss.193-260) Karadeniz'i anlatmaktadır. Yazar Karadeniz ile ilgili bilgi vermeye daha önce Şark meselesi hakkında "United Service Magazine" dergisinde yayınladığı makalelerin birinden alıntıyla başlamış, daha önce bölgeye yaptığı seyahatlerinden edindiği deneyimlerden yararlanarak Rusya-İngiltere-Osmanlı üçgeninde Kafkasya'nın durum değerlendirmesini yapmıştır. Sinop'un Sivastopol'e

olan yakınlığı, Karadeniz'deki stratejik önemine dikkat çekmiştir. Rusya'nın 18. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, Karadeniz'de tohumları atılan Rus hâkimiyetinin zaman içinde nasıl güçlendiğini politika uzmanı edasıyla okuyucuya aktarmıştır. Seyahatnameden aldığımız bilgiye göre Sivastopol'un sahip olduğu stratejik önem, Kırım'a seyahat eden Fransız bir seyyah tarafından fark edilmiştir. Seyyahın gerektiği gibi kullanıldığı takdirde dünyanın ilk donanma üssü olabileceğini hakkındaki gözlemi II. Katerina'ya iletilmiş ve bunun üzerine Kırım'a giden mühendisler çalışmalarına başlamıştır. Yazar burada bulunduğu süre içinde Kırım Tatarlarının köylerini ve âdetlerini yanı sıra bölgedeki Tatar Hanlarının tarihini de anlatmıştır. Seyyahımız yolculuğu esnasında Alupka'da Prens Vorontsov'un misafiri olmuştur. Bu esnada Vorontsov, Prens Çar'dan Kafkasya'yı ziyaret etmesi için emir almış seyyahımızı da bu yolculuğa davet etmiştir. Davet üzerine yola devam eden seyyah Yalta, Kefe ve Kerç Boğazı'nı geçerek Kafkasya'ya ulaşmıştır. Kuban'a gelmesiyle beraber bölgede yaşayan Rus Kozakları hakkında bilgi vermiştir.

Seyahatnamenin son 10 bölümü (ss. 265-362) ise Kafkasya'ya ayrılmıştır. İlk olarak 1784'te Türkler tarafından inşa edilen Anapa limanına gelen seyyahımız, Anapa'nın, Sucuk Kale ve Gelencik'in 19. yüzyılın başından itibaren hem Rusya hem de Türkiye için stratejik önemini bize aktarmıştır. Çerkezleri kıyafetleri ve âdetleri ile romantik bir hava içinde anlatan seyyah, Kafkasya'yı otantik bir ülke olarak tasvir etmiştir. Kafkasya'nın işgalinde Edirne antlaşmasının rolüne değinmiştir. Yazar burada bulunduğu esnada Kafkas sahil şeridinde yer alan kaleleri ve olası bir savaşta üstlenecekleri rolleri anlatmıştır. Seyyah burada Jacob Reineggs'in "Allgemeine historisch-topographische Beschreibung des Kaukasus (1796)" adlı çalışmasında Kafkasya'daki yer altı kaynaklarını belirlemesinin ve Çarlık Rusya'sına rapor olarak sunmasının Kafkasya'nın işgalindeki etkisine değinmiştir. Kafkasya'nın tarih boyunca sahip olduğu doğal konumundan aldığı gücün etkisiyle yenilmez oluşu, halkının özgürlüklerine ve vatanlarına düşkünlükleri seyyah için Rusya'nın bölgede başarısız olma nedenidir. I. Petro döneminden itibaren tüm Kafkasya'da uygulanan "böl ve yönet" politikasından başlayarak Kafkas-Rus savaşlarını ve savaşı Kafkasyalıların askeri düzenini anlatan seyyah burada İmam Şamil'e özel bir yer ayırmıştır. Seyyahımız eserin son kısımlarını Kafkasya'nın ekonomisine, âdetine ve dini inançlarına ayırmıştır.

Bahsettiğimiz tüm bu coğrafyayı Rusya ve Türkiye'nin bitmek bilmeyen savaşlarının mekânı olarak tanımlayan yazar, istilacı olarak

tanımladığı Rusya'nın Karadeniz'i "Rus gölü" haline getirmesinden korkmuş, Kafkasya'ya hâkim olmanın aynı zamanda İran, Afganistan ve Hindistan'a hâkim olmak anlamına geldiğini bildiği için bölgedeki olası bir Rus-Türk çatışmasında tarafını belli etmiştir.

Her bakımdan çok kıymetli olan bu çeviri maalesef hatalar barındırmaktadır. Eserin bazı kısımlarında [ç.n] şeklinde notlar düşülmüş olsa da seyyahın Macarlar arasında gezerken not ettiği "Eljen a haza" (Yaşasın vatan) şeklindeki Macarca ifade Türkçeye tercüme edilmemiştir. Tercümedeki hayati hatalardan birisi de Kafkas dağlıları ve Çerkez dağlıları ifadelerinin Kafkasya dağcıları ve Çerkez dağcıları şeklinde tercüme edilmesidir. Seyyahın Kafkasya'yı seyahati esnasında aktardığı yer ve kişi isimlerinden Çerno More Tchernemor, Çerno Gori Tschernegori, Kazbek Kasbek, Vladikavkaz Vladi Kafkas, Prens Vorontsov Worrenzow, Vladimir Waldimir, Paskeviç Paskewich olarak yanlış yazılmıştır. Seyyahın İlyas Mansur olarak yazdığı İmam Mansur ve Sivastopol'un eski adı olan Akyar Aktiar olarak aynı haliyle bırakılmış tercüman tarafından düzeltilmemiştir. Ayrıca burada Çernomorski Kozaklarından bahsedilirken bazı yerlerde Karadeniz Kozakları parantez içinde belirtilmiştir. Olması gereken ise çevirinin tamında Karadeniz Kozakları şeklinde yazılmasıdır.

Didem ÇATALKILIÇ*

*Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, didem.catalkilic@hotmail.com